

PICASSO IN PARIJS 1900-1907

Marilyn McCully

VAN GOGH MUSEUM
MUSEU PICASSO
MERCATORFONDS

Met bijdragen van
NIENKE BAKKER
ISABEL CENDOYA
PETER READ

Onder redactie van
MICHAEL RAEBURN

DEZE CATALOGUS VERSCHIJNT
NAAR AANLEIDING VAN DE TENTOONSTELLING

PICASSO IN PARIJS, 1900-1907

Van Gogh Museum, Amsterdam
18 februari - 29 mei 2011

DEVORAR PARÍS. PICASSO 1900-1907

Museu Picasso, Barcelona
30 juni - 15 oktober 2011

Uitgevers

Mercatorfonds, Brussel
Van Gogh Museum, Amsterdam
Museu Picasso, Barcelona

Productie

Tijdsbeeld & Pièce Montée, Gent
Ronny Gobyn (directeur)

Hoofd Publicaties

Suzanne Bogman, Van Gogh Museum
Marta Jové, Museu Picasso

Coördinatie

Barbara Costermans, Tijdgeest, Gent
Geri Klazema, Van Gogh Museum, Amsterdam
Ann Mestdag, Mercatorfonds, Brussel

Redactionele begeleiding

Nienke Bakker, Edwin Becker, Van Gogh Museum

Eindredactie

Aggie Langedijk

Vertaling

Erik Tack

Beeldredactie

Linda Modderkolk, Anja Wisseborn, Van Gogh Museum
Isabel Cendoya, Museu Picasso

Vormgeving

Janpieter Chielens, Tijdgeest
Gezet uit de Mercury Text G3 en de Gotham HTF (Hoefler & Frere-Jones)
Gedrukt op Périgord 150 g

Zetwerk

Yanne Devos, Tijdsbeeld & Pièce Montée

Fotogravure, druk en bindwerk

Die Keure, Brugge

© 2011 Mercatorfonds, Brussel; Van Gogh Museum, Amsterdam;
Institut de Cultura de Barcelona (Museu Picasso)

© 2011 Marilyn McCully voor de teksten van Marilyn McCully

© 2011 Succession Picasso, Parijs voor de werken van Pablo Picasso

© 2011 VEGAP, Barcelona voor de werken van Joaquim Sunyer,
Pierre Bonnard, Kees van Dongen en André Derain

© 2011 Succession H. Matisse/ VEGAP voor de werken van Henri Matisse

Niets uit deze publicatie mag door middel van druk, fotokopie,
microfilm of op welke andere wijze ook worden verveelvoudigd
of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming
van de uitgever.

ISBN 978 90 79310 20 3

www.mercatorfonds.be
www.vangoghmuseum.nl
www.museupicasso.bcn.cat

De tentoonstelling werd mede mogelijk gemaakt dankzij de steun van:

WOORD VAN DANK

De gastconservator, het Museu Picasso en het Van Gogh Museum willen hun dank uitspreken aan alle personen en instellingen die hebben bijgedragen aan de totstandkoming van deze tentoonstelling en de catalogus.

Allereerst zijn wij Cathy Hutin bijzonder dankbaar voor haar bijdrage aan dit project. Ook zijn wij de Fundación Almine y Bernard Ruiz-Picasso para el Arte en de Vincent van Gogh Stichting veel dank verschuldigd voor hun medewerking.

Wij danken de volgende personen voor hun waardevolle steun:

Béatrice André-Salvini, Jean-Paul Avice, Manuel Barbié, Tobia Bezzola, Beatriz Blanco, Robert Bowman, Lucía Cabezón, Domènec Casals, Migi Coyle, Richard Cyzer, Mirin Dajo, Susan Davidson, Dr. Stephan Diederich, Maite van Dijk, Ignasi Domènech, Roland Doschka, de heer en mevrouw André Fage, Evelyne Ferlay, Dr. Hartwig Fischer, Joanna Foyster, Joan Gaspar i Farreras, Amanda Geitner, Marta Gil de Biedma, Gloria Groom, Florianne M. van Hees-Simons, Danielle Hodel, Geurt Imanse, Rafael Inglada, Montserrat Isern, Nùria Isern, Nichola Johnson, Atsuko Kanazawa, Hélène Klein, Daniel Malingue, Jill McLennon, Cristina Mendoza Garriga, Natalia Mikiszko, Maria Luisa Pacelli, Mertxe París Leza, Florence Perez, Brooke Perrin, Marina Picasso, Christine Pinault, Kay Poludniowski, Eliza Rathbone, Peter Read, Tara Reddi, James Roundell, Salvador Salort-Pons, Helen Simpson, Jaume Socias, Benno Tempel, Louis van Tilborgh, Eduard Vallès, Neil Warnock, Ann S. Woolsey en Jessica Yakubowicz.

Wij zijn onderstaande musea, galleries en verzamelaars zeer dankbaar, alsook diegenen die genereus hun kunstwerken in bruikleen hebben gegeven maar anoniem wensen te blijven.

The Edelweiss Trust
Merzbacher Kunststiftung
Collectie Gabriele en Horst Siedle, Duitsland

Aix-en-Provence
Musée Granet (Bruno Ely)

Albi
Musée Toulouse-Lautrec (Danièle Devynck)

Amsterdam
Stedelijk Museum (Ann Goldstein)

Barcelona
Col·lecció Eusebi Isern Dalmau

Basel-Riehen
Fondation Beyeler (Samuel Keller)

Bazel
Kunstmuseum Basel (Dr. Bernhard Mendes Bürgi)

Berlijn
Nationalgalerie/Museum Berggruen (Dr. Kyllikki Zacharias)

Bilbao
Museo de Bellas Artes de Bilbao (Javier Viar)

Brussel
Pieter en Olga Dreesmann
Museum van Elsene (Claire Leblanc)

Chicago
The Art Institute of Chicago (James Cuno)

Keulen
Museum Ludwig (Prof. Kasper König)

Kopenhagen
Ordrupgaard (Anne-Birgitte Fonsmark)

Detroit
Detroit Institute of Arts (Graham W. J. Beal)

Fort Worth
Kimbell Art Museum (Eric McCauley Lee)

Genève
Petit Palais - Musée d'Art moderne (Prof. Claude Ghez)

Gent
Museum voor Schone Kunsten (Robert Hoozee)

Londen
Tate (Sir Nicholas Serota, Caroline Collier)

Madrid
Museo Thyssen-Bornemisza (Guillermo Solana)

Martigny
Fondation Pierre Gianadda (Léonard Gianadda)

Montréal
François Odermatt

New York
The Metropolitan Museum of Art (Thomas P. Campbell)
Solomon R. Guggenheim Museum (Richard Armstrong)

Nice
Musée Matisse (Dominique Szymusiak)

Norwich
Sainsbury Centre for Visual Arts (Paul Greenhalgh)

Oxford
The Ashmolean Museum (Christopher Brown)

Parijs
Musée du Louvre (Henri Loyrette)
Musée de l'Orangerie (Emmanuel Bréon)
Musée d'Orsay (Guy Cogeval)
MNAM/CCI Centre Pompidou (Alfred Pacquement)

Philadelphia
Philadelphia Museum of Art (Timothy Rub)

Providence
Museum of Art, Rhode Island School of Design
(Hope Alswang)

Richmond
Virginia Museum of Fine Arts (Alex Nyerges)

Rotterdam
Hans Leijser
Museum Boijmans Van Beuningen (Sjarel Ex)

Saint-Germain-en-Laye
Musée d'Archéologie nationale (Patrick Périn)

Saint Louis
Mildred Lane Kemper Art Museum, Washington University
(Sabine Eckmann)

San Francisco
Fine Arts Museums of San Francisco (John E. Buchanan)

Sitges
Museu del Cau Ferrat (Antoni Sella)

Stuttgart
Staatsgalerie Stuttgart (Sean Rainbird)

Toronto
Art Gallery of Ontario (Matthew Teitelbaum)

Washington
The Phillips Collection (Dorothy Kosinski)

Zürich
Kunsthaus Zürich (Christoph Becker)

WOORD VOORAF	9
--------------	---

PICASSO ONTDEKT PARIJS	15
MARILYN McCULLY	

DE TENTOONSTELLING IN GALERIE VOLLARD IN 1901	35
MARILYN McCULLY	

DE REPUTATIE VAN VINCENT VAN GOGH IN PARIJS ROND 1900	75
NIENKE BAKKER	

DE FRANSE OORSPRONG VAN DE BLAUWE PERIODE	97
MARILYN McCULLY	

PICASSO ALS SYMBOLIST	117
MARILYN McCULLY	

HET LEVEN VAN DE BOHEMIENS	133
MARILYN McCULLY	

'ALLE DOMEINEN VAN KENNIS'	155
De kunst van Picasso en het intellectuele milieu tijdens zijn vroege Parijse jaren	
PETER READ	

PICASSO VERBREEDT ZIJN VRIENDENKRING MARILYN McCULLY	177
VUURSPUWER MARILYN McCULLY	195
NOTEN	222
BIBLIOGRAFIE	230
CHRONOLOGIE ISABEL CENDOYA	232
LIJST VAN WERKEN	238
INDEX	242
FOTOVERANTWOORDING	246
OVER DE AUTEURS	247

WOORD VOORAF

Het Van Gogh Museum in Amsterdam en het Museu Picasso in Barcelona zijn beide gewijd aan het oeuvre van kunstenaars die tot de collectieve verbeelding van de wereld zijn gaan behoren, twee sleutelfiguren uit de kunstgeschiedenis die het visuele ijkpunt voor tal van generaties zijn geworden. In 2007 organiseerde het Van Gogh Museum in Amsterdam de tentoonstelling *Barcelona 1900*, een eerbetoon aan deze stad en zijn bloeiende kunstwereld rond de eeuwwisseling, waarvoor het Museu Picasso enkele belangrijke werken in bruikleen gaf. Bij die gelegenheid ontdekten de musea nog meer overeenkomsten, zoals een vergelijkbare onderzoeksaanpak en de wens om samenwerking te zoeken met gerenommeerde, internationale instellingen. Dit leidde tot het besluit om gezamenlijk een ambitieuze tentoonstelling te organiseren over Pablo Picasso en zijn vroege jaren in Parijs, waarin de aandacht zou uitgaan naar de wijze waarop hij deelnam aan het artistieke leven in deze bruisende stad.

Voor het Van Gogh Museum is dit een heel boeiende periode in het oeuvre van Picasso, omdat de collectie van het museum werken omvat van Vincent van Gogh en tal van andere kunstenaars die aan het einde van de negentiende eeuw in Montmartre werkzaam waren en die Picasso in zijn Parijse jaren inspireerden. Op de tentoonstelling worden dan ook werken van een aantal van deze kunstenaars gepresenteerd. In het Museu Picasso verkent de tentoonstelling daarnaast ook de parallellen tussen Picasso en Van Gogh, wiens artistieke ontwikkeling in grote mate door zijn verblijf in Parijs werd bepaald.

Het was voor ons vanzelfsprekend dat Marilyn McCully, als toonaangevend Picasso-specialist met een diepgaande kennis van de ontwikkeling van de jonge kunstenaar, de ideale conservator

voor deze tentoonstelling zou zijn. Het verheugt ons dat het prestige van de conservator, die als eerste het idee voor deze tentoonstelling opperde, alsook de gedegen uitgangspunten van het project die door onze tentoonstellingsafdelingen zijn opgezet, het mogelijk hebben gemaakt om belangrijke werken uit musea en privéverzamelingen van over de hele wereld in bruikleen te krijgen. Zo hebben we een uitzonderlijke keur aan werken bijeen kunnen brengen. De kracht van deze gezamenlijke onderneming werd bovendien versterkt door de aanwezigheid van enkele cruciale werken in onze eigen collecties.

De tentoonstelling begint op het moment dat de negentienjarige Picasso een bezoek brengt aan de Wereldtentoonstelling van 1900 in Parijs, de stad waar hij voor het eerst zijn schilderijen buiten Spanje toonde. Aanvankelijk ontleende hij zijn inspiratie aan de onderwerpen en stijlen die hij in het werk van andere kunstenaars aantrof, maar steeds slaagde hij erin deze waaier van invloeden in een persoonlijke, individuele stijl te gieten. Al na enkele jaren behoorde hij tot de voorhoede van de avant-garde en verkende hij nieuwe wegen, nadat hij alles had geabsorbeerd wat de Franse hoofdstad en de buitenlandse kunstenaars die er verbleven te bieden hadden, met speciale aandacht voor de invloed van het werk van de toen reeds overleden Vincent van Gogh. Voorliggend boek beschrijft de ontwikkeling van Picasso tijdens deze cruciale jaren in Parijs (1900-1907) stap voor stap.

De tentoonstelling in het Van Gogh Museum legt een bijzondere nadruk op de werken van Picasso. Dit is de eerste grote tentoonstelling in Nederland die wordt gewijd aan de vroege Parijse jaren van de kunstenaar; de tentoonstelling in Barcelona richt zich veeleer op het leven van Picasso in Parijs, in lijn met de onderzoeksaanpak die het museum van Barcelona al enkele jaren volgt en in zijn tentoonstellingen tot uiting brengt.

Onze oprechte dank gaat in de eerste plaats uit naar Marilyn McCully, gastconservator en hoofdauteur van dit boek, voor het bedenken van deze unieke tentoonstelling en voor de manier waarop ze haar rijke kennis en deskundigheid heeft ingezet om bruiklenen te verkrijgen en het project tot een succes te maken. Haar essays over Picasso zijn de weerslag van het onderzoek naar deze cruciale periode in de artistieke loopbaan van de kunstenaar.

McCully werkte haar ideeën voor de tentoonstelling en de begeleidende publicatie uit samen met haar echtgenoot Michael Raeburn, die de redactie van dit boek met grote toewijding heeft verzorgd. Medeauteurs Peter Read en Nienke Bakker leveren nieuwe inzichten in respectievelijk het intellectuele milieu waarin Picasso in Parijs verkeerde en het verband tussen Van Gogh en Picasso, terwijl Isabel Cendoya dit boek met een inzichtelijke chronologie afsluit.

Onze speciale dank gaat uit naar verschillende collega's in de twee musea: Edwin Becker, hoofd Tentoonstellingen van het Van Gogh Museum, en voormalig conservator Benno Tempel; de twee

projectleiders, Geeta Bruin in het Van Gogh Museum en Isabel Cendoya in het Museu Picasso, die de tentoonstelling met een enorm doorzettingsvermogen en een tomeloze inzet hebben ontwikkeld en gecoördineerd, en Lluís Bagunyà, Fouad Kanaan en Martine Kilburn, voor hun bijdrage tot de verwezenlijking ervan.

Dank ook aan het Mercatorfonds in Brussel en zijn directeur Jan Martens voor hun medewerking en het vertrouwen in dit boek. Het publicatieproces werd op bijzonder professionele wijze begeleid door Ronny Gobyn en zijn collega's bij Tijdsbeeld & Pièce Montée in Gent.

Tot slot willen we onze welgemeende dank uitspreken aan allen die ons zo genereus hun werken in bruikleen gaven, en met name de Vincent van Gogh Stichting voor het uitlenen van enkele zeer belangrijke werken. De tentoonstelling noch dit boek zouden mogelijk zijn geweest zonder het vertrouwen van de bruikleengevers, in onze musea en in ons project. We beseffen terdege dat de uitgeleende werken blikvangers zijn in de permanente collecties van de meewerkende musea, waardoor we hun bereidwilligheid om ze uit te lenen des te meer waarderen.

Uiteraard is voor een tentoonstelling als deze ook financiële steun onontbeerlijk. We danken daarom SEACEX (Sociedad Estatal para la Acción Cultural Exterior), die zich borg heeft gesteld voor een deel van de verzekerings- en transportkosten, terwijl in Amsterdam onze dank uitgaat naar onze sponsor, Citroën, die substantiële steun aan dit unieke project heeft verleend.

We hopen dat de lezers van dit boek en de bezoekers van de tentoonstelling in Amsterdam én in Barcelona Picasso zullen leren kennen, niet als het eenzelvige genie zoals hij soms wordt voorgesteld, maar als een kunstenaar die in zijn vroege jaren openstond voor andere kunstenaars en volhardend op zoek ging naar nieuwe en verrassende wegen.

PEPE SERRA

Directeur

Museu Picasso, Barcelona

AXEL RÜGER

Directeur

Van Gogh Museum, Amsterdam

CAT. 1 ***Picasso en Manuel Pallarès in Parijs***
Parijs, 1900
Pen en inkt op papier, 8,8 x 11,1 cm
Museu Picasso, Barcelona

PICASSO ONTDEKT PARIJS

MARILYN McCULLY

Na zijn met enthousiaste kritieken ontvangen debuuttentoonstelling in Barcelona eerder dat jaar, trok de zelfverzekerde negentienjarige Pablo Ruiz Picasso eind oktober 1900 naar Parijs, vol verwachting over zijn artistieke toekomst. Hij reisde samen met zijn vriend de schrijver Carles Casagemas, want ze waren allebei als correspondent aangesteld voor het Barcelonese tijdschrift *Catalunya artística* om verslag uit te brengen over de Exposition Universelle, die op 12 november haar deuren zou sluiten.¹ Naar aanleiding van de Wereldtentoonstelling, met haar ambitieuze architectonische en culturele programma's, was Parijs de maanden voordien grondig veranderd. De stad werd de bestemming van kunstenaars, artiesten, schrijvers en liefhebbers van allerhande artistieke en etnische evenementen, wetenschappelijke demonstraties en de nieuwste uitvindingen, die op de tentoonstelling

ontdekt konden worden. Dat de hele tentoonstelling elektrisch werd verlicht, bevestigde de reputatie van Parijs als *Ville lumière* en kondigde symbolisch de geboorte van een nieuwe eeuw aan. Voor de ambitieuze jonge mannen en vrouwen die in 1900 in dit nieuwe Mekka arriveerden lagen de kansen voor het grijpen: alles wat tot dan toe mogelijk was – zowel technologisch als artistiek – stond op het punt te veranderen.

De toestroom van kunstenaars van over de hele wereld, die eind negentiende eeuw was ingezet, was zonder weerga in de geschiedenis van Parijs en zette een periode van culturele immigratie in die de artistieke ontwikkelingen van de avant-garde een nieuwe richting uit zou sturen. Aanvankelijk bleven de nationale groepen op zichzelf: ze spraken hun eigen taal en deden voor contacten en opdrachten een beroep op landgenoten die

er al woonden. Dat gold ook voor Picasso en zijn vrienden toen zij in Parijs arriveerden. Terzelfder tijd hadden sommige Catalanen die in de jaren 1890 geruime tijd in Parijs hadden doorgebracht of zich er hadden gevestigd banden aangeknoopt met Franse artistieke kringen, zodat de nieuwkomers daar ook makkelijk toegang toe kregen.

De oudere generatie Barcelonese kunstenaars en schrijvers die naar de Franse hoofdstad waren gekomen om te studeren en eerdere werelddtentoonstellingen te bezoeken, vestigde zich overwegend in de ruige, goedkope wijk Montmartre hoog boven de stad. Ramon Casas en Santiago Rusiñol woonden vanaf 1890 boven de befaamde Moulin de la Galette (cat. 2), en samen met hun landgenoot Miquel Utrillo hadden ze zich in de hen omringende kunstwereld gestort. Terwijl Utrillo schimmenspellen maakte en een verstokt cabaretbezoeker was – en een affaire had met het Franse schildersmodel Suzanne Valadon, wier onwettige zoon (Maurice Utrillo) hij later erkende – bewogen Rusiñol en Casas zich in conventioneelere artistieke kringen en exposeerden ze op de Salon van de Société Nationale des Beaux-Arts. Utrillo en Casas keerden naar Parijs terug voor de Werelddtentoonstelling van 1900, hun aanwezigheid daar wordt bevestigd door de brieven van Casagemas en verscheidene tekeningen van Picasso.

Isidre Nonell en Ricard Canals, die tot de tweede golf van Catalaanse immigranten van halverwege de jaren 1890 behoorden, vestigden zich eveneens in Montmartre. Nonell en Canals maakten in Frankrijk vooral naam als schilders van Spaanse onderwerpen. Hun succes hadden zij voor een groot deel te danken aan de inspanningen van Parijse kunsthandelaars als Le Barc de Boutteville, Ambroise Vollard en later Durand-Ruel.² Een andere

Catalaan, Joaquim Sunyer, vestigde zijn reputatie door samen te werken met schrijvers voor wie hij illustraties ontwierp, zoals *Les soliloques du pauvre* van Jehan Rictus uit 1897. Zijn voorstellingen van het leven aan de zelfkant van de maatschappij volgden het voorbeeld van Théophile-Alexandre Steinlen, niet alleen qua onderwerp maar tot op zekere hoogte ook qua stijl (hoewel Steinlens illustraties voor Rictus pas verscheidene jaren na die van Sunyer ontstonden). Nog een andere Catalaanse schilder die al in 1900 in Parijs woonde en in de loop der jaren bevriend met Picasso raakte, was Ramon Pichot, die oorspronkelijk uit Cadaquès kwam. Pichot kocht later met steun van zijn welvarende familie het Maison Rose, een huisje in Montmartre waar hij een atelier kon inrichten en waar zijn toekomstige vrouw Germaine op de benedenverdieping een kleine bistro runde.

Behalve door de activiteiten van de kunstenaars onderscheidde de Catalaanse gemeenschap zich van andere nationale groepen door een politiek cachet van fin-de-siècle anarchisme. De jaren 1890 waren woelig geweest in Catalonië, en veel anarchisten of sympathisanten die werden verdacht van tegen de regering gerichte actie hadden hun toevlucht in Parijs gezocht. Aangezien de Spaanse gemeenschap vrij klein was, zeker in vergelijking met de Duitse, Russische of Italiaanse, vormde zij als vanzelfsprekend een mix van kunstenaars, schrijvers en activisten. Onder hen bevond zich ook een aantal Basken, die er net als de Catalanen separatistische ideeën op nahielden. Bijna allemaal vestigden ze hun hoofdkwartier in bepaalde cafés en cabarets, waar ze hun politieke ideeën openlijk verkondigden.³ Ondertussen volgde de Franse politie hun activiteiten op de voet, en zelfs van Picasso blijkt een dossier te zijn aangelegd.⁴

CAT. 2

RAMON CASAS

Bal in de Moulin de la Galette

1890

Olieverf op doek, 100 x 81,4 cm

Museu Cau Ferrat, Sitges